

### РАЗДЕЛ 3

## ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛАВЯНСКИХ КУЛЬТУР

*Арабаджи Т. Д.  
м. Харків, Україна*

### КАР'ЄРА І ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СПОРТСМЕНА

Постійно зростаюча популярність і привабливість спорту, престиж та відносно висока оплата спортсменів високого класу зумовлюють все більше прагнення потрапити до їх складу перспективну молодь. Ця тенденція особливо проявляється у студентському середовищі. В результаті досить частими стають випадки, коли випускник вищого навчального закладу, якому вдалося досягнути високих спортивних результатів всерйоз замислюється про те, чому ж все-таки присвятити своє подальше життя – служінню отриманій професії чи спорту. І частіш за все, особливо в наш складний кризовий час, його вибір виявляється не на користь тієї сфери діяльності, для якої його готували, і тієї спеціальності, за якою він отримав диплом. При цьому його ще абсолютно не турбує той факт, що насправді професійна спортивна діяльність являє собою не тільки один з найбільш престижних, але й один з травмонебезпечних та непередбачуваних видів людської діяльності. Не хвилює його й фактична відсутність її правового регулювання і соціального захисту, в тому числі відсутність оплати лікарняних у випадку травм чи захворювань, а також відсутність пенсійного забезпечення.

Як приклад, можна навести свідчення такої авторитетної людини, як перший секретар Харківського обкому партії, за радянських часів фактичного керівника області В. П. Мисніченка. У свої студентські роки він успішно грав у волейбольній команді «Наука», яка виступала у змаганнях вищої ліги країни, де завойовувала досить престижні місця. Він чесно визнає, що тоді у нього «навіть виникла дилема: чи грати у волейбол на найвищому рівні, чи продовжувати навчання в інституті». Однак серйозну спокусу він подолав і все ж обрав навчання. Увесь його подальший життєвий шлях, професійні та особистісні досягнення свідчать про правильність цього вибору [1, С. 14].

У молодому віці людині не хочеться замислюватися про труднощі й небезпеки, які його можуть підстерігати у житті й професійній діяльності. Навіть та широко відома інформація про отримані спортсменами тяжкі травми, каліцтва і захворювання, які часто назавжди відлучають людину від світу мира великого спорту, не зупиняють випускника вищого навчального закладу, який прийняв тверде рішення присвятити себе спортивній кар'єрі. Адже йому завжди уявляється, що подібні неприємності чи нещастя являють собою суто випадкове явище, і його вони не торкнуться, оскільки він досить обачливий і взагалі доля завжди була прихильна до нього.

Хоча можна навести численні приклади справді тяжких випадків. Так, широко відома найтрагічніша доля в історії світової гімнастики, яка спіткала феноменально талановиту спортсменку Олену Мухіну. Вона стала знаменитою в 1978 році у віці 18 років, коли несподівано для багатьох виграла абсолютну першість світу. Через два роки Спортсменка отримала надзвичайно важку травму, після якої протягом 26 років була прикута до ліжка і померла інвалідом. Через надмірні навантаження в період активних

занять спортом Олексій Король – лікар, кандидат медичних наук, доцент кафедри Харківської медичної академії післядипломної освіти, чемпіон СРСР і України з баскетболу, учасник чемпіонатів світу і Європи серед ветеранів, помер у віці 46 років. Всього 49 років прожив знаменитий бразильський футболіст Гарринча, який практично спився і помер від цирозу печінки. Прямо під час хокейного матчу втратив свідомість, а потім помер в реанімації через гостру серцеву недостатність і набряк легенів 19-річний російський спортсмен Олексій Черепанов.

Часто тренери і навіть спортивні лікарі не хочуть враховувати стан здоров'я спортсмена і, прагнучи будь-що отримати бажаний результат, буквально примушують його інтенсивно тренуватися для того, щоб успішно виступити на змаганнях. Наприклад, легендарний український баскетболіст, олімпійський чемпіон Анатолій Поливода розповідає про те, що у нього була уроджена хвороба серця. За його словами, «з таким діагнозом мені категорично не можна було займатися спортом. Перший приступ стався в 19 років – я, як стояв, двохметровий, так и звалився навзнаки». Лікарі ж вважали його помисливим и закривали очі на подібні приступи. На жаль, інколи й самі спортсмени, отримуючи високі зарплати, прагнуть приховати хронічні хвороби, бо бояться, щоб їх не відрахували з команди.

Звичайно молода людина мало замислюється і над тим, що спортивна кар'єра є швидкоплинною, що вона вимагає максимальної самовіддачі. И навіть у тому випадку, коли травм та інших неприємностей спортсмену вдається щасливо уникнути і коли він уже, здається, досяг вершини своєї майстерності й купається у променях слави, він починає розуміти, що сили і можливості у нього вже не ті і що перед ним замахнулося закінчення спортивної кар'єри. Адже здається, що і вік у нього ще достатньо молодий, є і сили, і енергія, і нагромаджено певний життєвий і спортивний досвід, набуто необхідної майстерності. Однак навантаження в сучасному світі спорту високих досягнень постійно зростають, і людина вже не в змозі відповідати новим вимогам. Тому спортсменам знов доводиться опинитися на роздоріжжі перед необхідністю нового професійного самовизначення.

Цього разу перед ними постає ще більш серйозна проблема, що полягає у тому, як їм жити далі. Адже зміна звичного способу життя і фактична відсутність психологічної готовності до цієї зміни зажди є досить болісною для будь-якої людини. Тим більш це стосується спортсменів, які звикли до виступів, до своєї популярності, набіли високої майстерності. До того ж, у багатьох на цей час вже є свої сім'ї, які звикли до відносно високого рівня добробуту, що забезпечувався завдяки успішним виступам батьків. Тож відповідальність за добробут дітей, за можливість отримання ними якісної освіти також лягає додатковим тягарем на психологічне самопочуття людини напередодні неминучого закінчення нею своєї спортивної кар'єри.

Ось чому виключно важливого значення набуває створення в команді, у складі якої виступає спортсмен, чіткої системи не тільки навчально-тренувальної, але й виховної роботи, які б формували не тільки морально-вольові якості, але й підводили б спортсменів до розуміння обмеженості їх вікових можливостей та усвідомлення необхідності заздалегідь подбати про своє постспортивне майбутнє. Вони повинні спокійно і свідомо сприймати думку про неминучість завершення спортивної кар'єри і належним чином готуватися у психологічному, фінансовому, матеріальному і організаційному плані до ефективного використання набутих фізичних кондицій і морально-вольових якостей та накопичених коштів.

Безперечно, на професійне самовизначення молодого людини впливають багато чинників, в тому числі поради батьків, тренерів, друзів по команді та інших авторитетних для неї людей. Однак остаточне рішення приймає сама людина, саме вона обирає свій життєвий шлях, сферу своєї професійної і кар'єрної самореалізації. При цьому спортсмен керується своїми знаннями і своїм досвідом, своєю власною системою життєвих цілей і цінностей, своїм світобаченням. Як справедливо зазначає один з видатних філософів ХХ століття М. К. Мамардашвілі, «знання не може бути пересажене з голови в голову в силу однієї простої онтологічної обставини: ніхто замість іншого не може нічого розуміти, зрозуміти маєш сам, і, більш того, якщо вже не зрозумів, то взагалі не зрозумієш того, що тобі повідомляється: зрозуміти можна лише те, що вже збагнув» [2, С. 22].

Все це цілком справедливо, однак не можна принижувати і ролі впливу на особистість спортсмена з боку достатньо авторитетних людей. Перш за все слід підкреслити потужний педагогічний вплив самої особистості викладача або тренера, їх уміння переконливо аргументувати свої думки і пропозиції. Та і взагалі вся система освіти (у самому широкому її розумінні) ґрунтується на прагненні педагога передати своїм вихованцям знання і кращі досягнення матеріальної і духовної культури людства. При цьому вважається, що учні чи студенти не просто сприймають навчальний матеріал, а й розуміють та засвоюють його. Безумовно, для цього необхідна їх відповідна розумова діяльність, результатом самої якої і стає це його розуміння.

Активізація самої цієї діяльності залежить від стану, змісту і характеру духовно-культурної, соціально-психологічної і морально-вольової складових в системі виховної роботи в команді чи спортивному клубі, від її інтелектуальної спрямованості. Тому важливим завданням тренерсько-педагогічного складу постає індивідуалізація виховного впливу. А для цього необхідне поглиблене вивчення особливостей психологічного простору кожного спортсмена, вивчення і урахування.

Відомі російські дослідники А. Л. Журавльов та А. Б. Купрейченко підкреслюють, що «психологічний простір людини являє собою сформовану суб'єктом систему позитивно, нейтрально або негативно значущих об'єктів чи явищ (включаючи його самого), які займають конкретні позиції в структурі, перебувають у специфічних зв'язках і відносинах один з одним і виконують деякі функції або ролі у відповідності з певними нормами, правилами, стандартами, еталонами, закономірностями і т.ін.» [3, С. 47].

Власний життєвий і педагогічний досвід автора переконливо свідчить, що для проникнення у психологічний простір спортсмена з метою здійснення належного впливу на нього, в тому числі для допомоги у його професійному самовизначенні, перш за все необхідно завоювати його довіру. А для цього тренер-педагог повинен бути не просто професіоналом, а й виступати взірцем моральності і культури. Можливість спілкування з ним повинна розглядатися спортсменами з ціннісних позицій. Адже, за словами О. С. Пономарьова, «людська активність, у тому числі і в комунікативній сфері, носить не несвідомий, а усвідомлений характер, який і породжує ціннісне відношення не лише до тих чи інших об'єктів і результатів діяльності, але й до самого процесу діяльності і пов'язаного з її виконанням спілкування» [4, С. 57].

На глибоке переконання автора, саме завдяки ціннісному сприйняттю спортсменами процесу спілкування з педагогом, в якому він ненав'язливо висловлює свої поради стосовно важливості професійного самовизначення та належної системної підготовки до вибору стратегії життя після завершення спортивної кар'єри та наступної рішучої і послідовної реалізації цієї стратегії заради максимально можливого використання свого творчого особистісного потенціалу і набутих і розвинених під час активних знят

спортом досвіду і морально-вольових якостей. При цьому надзвичайно важливо підтримати у спортсмена впевненість у своїх силах і здібностях, необхідних для успішного початку нового життя і досягнення успіхів, навіть не менших, ніж у спорті. Це стане важливим спонукальним мотивом для прищеплення спортсменові активного прагнення до максимально можливої особистісної і професійної самореалізації після завершення ним своєї спортивної кар'єри.

Розв'язання проблеми професійного самовизначення спортсмена стає істотним чинником у вибудовуванні ним своєї життєвої стратегії, оскільки воно тісно пов'язане з можливими шляхами його особистісної самореалізації. Уявлення про самореалізацію, або самоактуалізацію особистості уведено до наукового обігу в гуманістичній психології й були пов'язані загостренням соціокультурних проблем людського буття, яке виникло в середині минулого століття. Витоки концепції самореалізації пов'язані з працями К. Роджерса, К. Гольдштейна, А. Маслоу, Д. Леонтьєва та інших. Сутність самореалізації полягає в інтелектуальній, емоційній, вольовій і фізичній готовності людини якнайповніше реалізувати свої можливості у відповідності з її здібностями та особистісним творчим потенціалом. Саме таке уявлення має бути прийняте тренером як один з важливих інструментів в арсеналі його психолого-педагогічних засобів цілеспрямованого впливу на своїх підопчних.

Як зазначає у зв'язку з цим І. Г. Шендрік, «в центрі педагогічної концепції самореалізації лежить віра в індивідуальний досвід людини, у її здатність до саморозкриття, у можливість виявлення у собі унікальної й неповторної сутності, у визначенні напрямку і засобів особистісного зростання. Причина самореалізації полягає в необхідності узгоджувати внутрішні інтенції людини і умови, в яких вона живе». Дослідник підкреслює, що «педагогічний аспект проблеми самореалізації особистості передбачає розробку засобів і умов, які б стимулювали процеси самопізнання, ціле покладання, проектування перспектив індивідуальної життєдіяльності. Таким чином, теоретична за свою суттю проблема самореалізації особистості носить практико-орієнтований характер» [5, С. 41]. Саме орієнтований на практичну діяльність і буде дієвим вплив тренера.

Відомо, що успішність досягнення заздалегідь визначеної мети будь-яким цілеспрямованим впливом істотно посилюється, якщо засоби переконання містять посилення на відомі факти, на приклади відомих, особливо авторитетних для об'єкта впливу особистостей. Тому важливо знати численні факти успішного життя і діяльності колишніх відомих спортсменів в різних сферах суспільного виробництва і належним чином використовувати їх у виховній роботі. Серед них в першу чергу слід назвати ім'я олімпійського чемпіона у стрибках з жердиною, який першим в світі подолав висоту 6 метрів, Героя України С. Н. Бубку. Він став політиком і успішним бізнесменом, Президентом Національного олімпійського комітету України. Був народним депутатом України.

У сучасної молоді великим авторитетом користуються абсолютні чемпіони світу за різними версіями брати Віталій та Володимир Клички. Але не всі знають, що вони – добре освічені люди, вільно володіють чотирма мовами, обидва є кандидатами наук, успішними бізнесменами, ведуть соціальні проекти, в тому числі в рамках свого «Фонду братів Кличків». Віталій ще є й активним політиком, лідером партії «УДАР». Народними депутатами були й такі видатні у минулому спортсмени, як Валерій Борзов та Олег Блохін. Останній став також відомим тренером.

Відомим вченим, доктором медичних наук, професором, а згодом і ректором Московського обласного інституту фізичної культури і головним тренером збірної команди країни був колишній важкоатлет, дворазовий олімпійський чемпіон Аркадій Вороб-

йов. Йому ж належить низка серйозних теоретичних робіт з психолого-педагогічних проблем ефективної підготовки спортсменів високого класу.

Багато подібних прикладів можна навести і з життя харківських спортсменів. Так, свого часу був відомим спортсменом – тенісистом та волейболістом тепер не менш відомий лікар, доктор медичних наук, професор Г. Х. Грунтовський. Серйозно займалися волейболом нині відомі вчені доктори технічних наук, професори ректор Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Л. Л. Товажнянський та проректор Є. І. Сокол. Став доктором технічних наук, професором і завідувачем кафедри і майстер спорту з боротьби Федір Абрамчук. Відомим альпіністом, заслуженим майстром спорту був колишній проректор М. С. Борушко. Майстром спорту з альпінізму є й академік НАН України, доктор технічних наук Ю. М. Мацевитий. Таких прикладів можна наводити дуже багато. Для тих же, хто вже не бачить свого життя поза спортом, можна також навести приклади видатних тренерів. Серед них однією з найбільш яскравих уявляється постать легендарного Валерія Лобановського. Цікавим є й факт, коли деякі досвідчені спортсмени стають «граючими тренерами».

Належне подання і глибоке переконливе подання такої інформації дає істотний психологічний ефект. Воно здатне допомогти людині, яка майже зневірилася у можливості успішної організації свого життя й цікавої сфери діяльності після закінчення професійної спортивної кар'єри, впевнитися у тому, що перед нею відкриті цілком сприятливі перспективи для плідної реалізації її здібностей, морально-вольових якостей, сил та енергії. Саме ця впевненість і постає одним з основних завдань навчально-тренувальної і виховної роботи зі спортсменами старшого віку, які виявляються напередодні закінчення своєї спортивної кар'єри.

**Список літератури:** 1. Мысниченко В. П. Смотреть правде в глаза: Воспоминания первого секретаря Харьковского обкома Компартии Украины. – Харьков: С-С.Э, Майдан, 2004. – 584 с. 2. Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеалы рациональности. – СПб.: Азбука-Аттикус, 2010. – 288 с. 3. Журавлев А. Л., Купрейченко А. Б. Психологическое и социально-психологическое пространство личности и группы: понимание, виды и тенденции исследования // Психологический журнал. – 2011. – Т. 32. – № 4. – С. 45–56. 4. Пономарьев О. С. Аксиологичні аспекти спілкування // Філософія спілкування. – 2011. – № 4. – С. 55–62. 5. Шендрік І. Г. Самореалізація особистості в контексті проектування освіти // Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 36–42.

*Бабічев Є. Р.  
м. Харків, Україна*

## **ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ**

В сучасних умовах соціально-політичного розвитку України всебічний розвиток можливий при таких спеціалістах які спроможні забезпечити прогрес на основі впровадження сучасних технологій і яким притаманні такі людські якості, як порядність, чесність, громадянська відповідальність, патріотизм. Є необхідність деталізувати сутність авторського розуміння категорії «патріотизм». Під цією дефініцією тлумачиться «любов до батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовність і здатність